

УДК 74 : 711.1 : 929.6

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/82-1-34>**Віталій КРИЖАНОВСЬКИЙ,**

orcid.org/0009-0005-1005-2933

доцент кафедри дизайну

Херсонського національного технічного університету

(Херсон, Україна) vitkrzyz1961@gmail.com

ЗАДІЯННЯ РЕСУРСІВ ПРОЄКТУВАННЯ В ОНОВЛЕННІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ГЕРАЛЬДИКИ

У статті актуалізовані процеси ідеологічної перебудови українського суспільства, пов'язані з переосмисленням та відмовою від залишків та наслідків радянської ідеологічної спадщини. Зрозуміле намагання представників влади і суспільства пришвидчити цей процес може мати суттєві ризики щодо негативних наслідків, залишаючи за підсумком лише формальні ознаки заявленого процесу. Як альтернатива означеній тенденції розглядається поширення та адаптування специфічних ресурсів проєктування до визначеної проблематики. Такий підхід розглянуто за результатами аналізу роботи ініціативної групи з оновлення геральдики Херсонської області наприкінці 2023 та на початку 2024 років. Обраний приклад наочно демонструє відмінність підходів до проблеми оновлення головного офіційного символу регіону, зокрема акцентує увагу на чіткому та однозначному визначенню пріоритетної функції геральдики у сучасних умовах, на глибокому аналізі та адекватному залученні історичного ресурсу. Дотримуючись такого напрямку регіональна геральдика розглядається саме як складова дипломатичного протоколу та офіційного представлення регіону у відповідних комунікаціях на державних та міжнародних рівнях. На відміну від поширеної практики проєктування та використання візуальних ідентифікаторів як складових територіального брендингу, міська та регіональна геральдика як різновид загальної геральдичної традиції має свої особливості та стійкі канони. Тим не менш, зберігаючи всі ознаки канонічно упорядкованої знакової системи, геральдика може бути розглянута як об'єкт проєктування візуального тексту, який має визначену специфіку у візуалізації змістів та потребує поважного ставлення до певного консерватизму у застосуванні традицій та історичного ресурсу. Окремо слід зазначити, що інформаційна відкритість сучасного суспільства потребує чіткої та зрозумілої аргументації прийнятих рішень чи пропозицій. В цьому аспекті саме аналітика, структурованість та послідовність, закладені у сутність проєктного процесу, надають можливість донести до суспільства проєктну пропозицію включно з комплексом переконливих аргументів та зрозумілих для широкого загалу трактувань.

Ключові слова: декомунізація, територіальна геральдика, геральдична традиція, візуальна ідентифікація, проєктна аналітика.

Vitaliy KRYZHANOVSKY,

orcid.org/0009-0005-1005-2933

Associate Professor at the Department of Design

Kherson National Technical University

(Kherson, Ukraine) vitkrzyz1961@gmail.com

INVOLVEMENT OF DESIGN RESOURCES IN UPDATING OF REGIONAL HERALDRY

The article actualizes the processes of ideological restructuring of Ukrainian society related to the rethinking and rejection of the remnants and consequences of the Soviet ideological heritage. An understandable attempt by representatives of the government and society to accelerate this process may have significant risks of negative consequences, leaving only formal signs of the declared process. As an alternative to this trend, we consider the dissemination and adaptation of specific design resources to a specific issue, which is one of the most important components that define Ukrainian society today. This approach is considered based on the results of the analysis of the work of the initiative group to update the heraldry of the Kherson region in late 2023 and early 2024. This example clearly demonstrates the difference in approaches to the problem of updating the main official symbol of the region, in particular, it focuses on a clear and unambiguous definition of the priority function of heraldry in modern conditions, on a deep analysis and adequate involvement of historical resources. Following this direction, regional heraldry is seen as a component of diplomatic protocol and official representation of the region in relevant communications at the national and international levels. Unlike the widespread practice of designing and using visual identifiers as part of territorial branding, urban and regional heraldry as a kind of general heraldic tradition has its own characteristics and stable canons. Nevertheless, while retaining all the features of a canonically ordered sign system, heraldry can be considered as an object of visual text, which has certain specifics in visualizing meanings and requires a respectful attitude to a certain conservatism in the use of traditions and historical resources. It should also be noted that the information openness of modern society requires

clear and understandable arguments for decisions or proposals. In this aspect, it is the analytics, structuredness, and consistency inherent in the essence of the project process that make it possible to convey the project proposal to society, including a set of convincing arguments and interpretations understandable to the general public.

Key words: *decommunization, territorial heraldry, heraldic tradition, visual identification, project analytics.*

Постановка проблеми. Широкомасштабна агресія путінської держави-терориста, героїчний опір України актуалізували та надали новій динаміці багатьом процесам у суспільстві. Ці процеси охоплюють практично всі аспекти сьогодення, враховуючи переосмислення минулого та побудову моделі повоєнного майбутнього держави, суспільства, особистості. Особливо слід виокремити напрямком докорінного очищення від тягаря радянщини, до якого сьогодні додається спадщина імперськості та наслідки колоніалізму, який у різні часи мав різні форми та прояви, але залишався таким по суті. Українське суспільство є свідком очищення середовища міст та населених пунктів від пам'ятників радянського періоду, вражають масштаби активності у галузі топоніміки, у галузі освіти викладання предметів гуманітарного напрямку та шкільні підручники позбулися відповідних тем та мають поступове наповнення матеріалами, які формують нову свідомість тощо. Цілком природно те, що до новітніх напрямків додалися окремі проблемні питання, які знаходяться у полі зору активної частини суспільства вже тривалий час, залишаючись традиційно резонансними. Зокрема, активні дискусії викликає напрямком територіальної або міської символіки та офіційної муніципальної і регіональної геральдики. Надмірна емоційність і невизначеність щодо предмету відкритих дискусій нівелює сутність проблеми, що у свою чергу унеможлиблює отримання позитивного результату.

Аналіз досліджень. Сучасний стан досліджень українських науковців щодо геральдики надає можливість охопити цей специфічний напрямком у широкому діапазоні: від канонічної геральдичної традиції до сучасних тенденцій у геральдиці, зокрема на теренах України. Привертають увагу високий фаховий рівень публікацій Я. Іщенко (Іщенко, 2002; 2206), О. Мазепи, О. Однороженко (Однороженко, 2004), Г. Маринченко. Окремо слід зазначити публікації та діяльність А. Гречила (Гречило, 1991), з ім'ям якого пов'язано становлення та еволюційний розвиток сучасної української геральдики.

Метою статті є розкриття ефективності застосування проєктних практик до процесів еволюційного оновлення регіональної геральдики відповідно до процесів декомунізації та вилучення

елементів комуністичного режиму та тоталітаризму з символічного простору України.

Виклад основного матеріалу. У загальній проблематиці державного управління, подальшого державного будівництва, розвитку суспільства і суспільних відносин «ідеальні моделі» з різним ступенем конкретизації визначені, але зазначений вище напрямком декомунізації та усвідомленого відтворення національної ідентичності потребує більш стриманої емоційності та широкого задіяння ресурсів фахових практик, які насамперед базуються на проєктному мисленні. Звісно, проєктування як таке має глобальну масштабованість. Більш того, сучасні процеси, які відповідають проблемним ситуаціям в Україні, супроводжуються закличками побачити державу, регіон, громаду, бізнес, освіту тощо як проєкт. Але декларування само по собі не здатно змінити на краще будь-яку ситуацію. Крок від декларування до реальної дії гальмується за фактом стійкого дефіциту проєктного мислення, сумнівної здатності управлінців адаптуватися до проєктної аналітики, свідомої чи несвідомої підміни проєктної діяльності прямими управлінськими рішеннями. Виходячи з цього, приклади застосування проєктних практик саме у процесах, які мають на меті позбавлення суспільства залишків васальної свідомості і поступове формування загальносуспільної визначеності щодо свого відповідного статусу у світовій спільноті, заслуговують викремлення, оприлюднення та всебічного аналізу.

Після звільнення лівобережжя Херсонщина, спираючись на норму закону та потужну громадську ініціативу, активно долучилася до вказаних процесів декомунізації і формування оновленої ментальності суспільства. Але до загальних складових цих процесів додалося проблемне питання щодо обласної геральдики. Справа в тому, що обласна геральдика Херсонщини, хоча і має офіційний статус, але ж з моменту її затвердження була і досі залишається під потужним натиском критики з боку геральдистів, краєзнавців, інших фахівців-експертів. Жорстка критика або категоричне несприйняття обласного герба з боку більшості пересічних херсонців теж стало традиційно стійким явищем, яке вкладається у дві оцінки – або «ніяк», або «погано». Досить часто негативні висловлювання щодо герба Херсонщини не мали бажаної чіткої аргументованості та були досить

далекі від виваженої об'єктивності. Тим не менш, статус офіційного символу області досі має тягар невизначеності, відсутнє однозначне сприйняття існуючого герба як візуального стандарту Херсонщини на всіх рівнях комунікацій представницького характеру.

На початку грудня 2022 року за ініціативою наукової спільноти начальник Херсонської обласної військової адміністрації Ярослав Янушевич надав розпорядження про організацію робочої групи з опрацювання питання щодо осучаснення символіки Херсонської області. Членам робочої групи була надана можливість висловити своє бачення необхідності актуалізації гербу області в умовах сьогодення. І вже на першому засіданні, яке відбулося 3 січня 2023 року, стало зрозуміло, що означена проблематика провокує занадто широке сприйняття цієї проблематики, напрямків та способів її вирішення. За окремими аспектами думки та висловлювання членів робочої групи були діаметрально протилежні. Єдине, у чому робоча група була однакова, – існуюча геральдика, а саме герб, прийнятий та затверджений Херсонською обласною радою у жовтні 2001 року, далі не може використовуватися як головний символ області. Еталонний зразок герба включає декілька елементів, серед яких хлібні колосся, якір та циркуль визначені як цілісна композиція головних гербових фігур. До слова, під час хвильоподібних активностей серед представників громади щодо символів Херсонщини, саме циркуль провокував неоднозначну реакцію в емоційному діапазоні від сумнівів до відвертого обурення. Найчастіше проголошувалася пряма асоціація з циркулем як з головним символом масонства. Звісно, так сталося, що за обставин недостатньої освіченості і поверхневого сприйняття масонства як такого, все, що пов'язано з цим релігійно-етичним рухом, у більшості суспільства викликає негативні реакції, – на жаль, так і досі працює конспірологія щодо «всесвітньої масонської ложі чи глобальної жидомасонської змови».

Серед пропозицій, озвучених під час першого обговорення, була визначена необхідність звернення до геральдичного досвіду інших областей України, але ця конструктивна пропозиція була лише протокольно зафіксована, а дієвого подальшого розвитку не набула. Щодо пропозиції розширення складу робочої групи з запрошенням експертів-істориків та експертів з геральдики, то вже на наступному засіданні своє бачення висловили Т. Чухліб, головний науковий співробітник Інституту історії НАНУ, доктор історичних наук та А. Гречило, голова Українського геральдичного

товариства, доктор історичних наук. Тим не менш, присутність цих авторитетних фахівців і їх коментарі щодо геральдики Херсонщини суттєво не вплинули на бажане формування спільності думок та пропозицій робочої групи. Дискусії знов торкнулися великого переліку питань, які не сприяли узагальненню складових проблематики, орієнтували увагу членів робочої групи на окремі факти та уточнення, наприклад: зміни адміністративних кордонів в певні історичні часи, елементи геральдики інших міст та селищ Херсонщини. Пізніше більш конструктивний характер дискусій надали варіанти герба від геральдистів О. Паталаха та А. Гречило у співавторстві з І. Янушкевичем. Варіант Паталаха був оприлюднений ще декілька років тому, а варіанти від Гречило та Янушкевича були виконані саме під час роботи групи. Бачення авторів різняться особливостями формоутворення та композиції, стилізацією фігур та зображень, але мають спільну спрямованість на фіксацію двох основних факторів. Перший фактор – історична спадщина українського козацтва на теренах Херсонщини. У варіанті О. Паталаха це образно закріплено акцентним використанням козацьких клейнодів: бунчука та двох булав. У варіантах А. Гречило та І. Янушкевича – три козацькі чайки як гербові фігури в поєднанні з лапчастим козацьким хрестом. Другий фактор – всі автори у своїх трактуваннях щодо оновлення геральдики Херсонщини посилаються на герб Херсонської губернії, виконаний за ідеєю Бернгарда Карла фон Кене і затверджений у 1878 році. Це зображення включає чотири гербові фігури, а саме, – православний хрест та три корони як посилення на датований XII століттям текст «Повісті временних літ»: заручення Володимира Великого з візантійською царівною Анною за умов хрещення київського князя. На таких умовах наполягали брати Анни, Василій та Костянтин, імператори Візантії. Саме ці три історичні персони, – цариця Анна, та її брати-імператори – опосередковані трьома коронами. Поєднання корон з православним хрестом образно визначили глобальне значення прийняття християнства на Русі як цивілізаційний фактор. Окрім означених аспектів геральдики були спільні щодо відсутності у головних елементах історичного герба Херсонської губернії будь-якої образної фіксації російської імперськості. Ба більше, геральдисти нагадали, що після позбавлення від імперської корони («типового» наверх до гербів губерній) та зміни форми корон, герб Херсонщини був прийнятий за часів УНР і мав офіційний статус як у період існування Центральної Ради, так і за часів Директорії.

Посилання на герб Херсонщини початку становлення української державності у варіанті від О. Паталаха отримало пряме відтворення: хрест і три корони визначені головними гербовими фігурами. Але надмірна перевантаженість додатковими елементами наверх та прикрас навколо щита, а саме козацькі клейноди у поєднанні з капітеллю іонічного ордеру, перехрещені якорі, стрічки, колосся, виноградне гроно, знівельовало статусність гербових фігур. Намагання автора одразу вийти на формат великого герба певним чином зруйнувало однозначне сприйняття основної ідеї – відновлення історичної символіки Херсонщини. Декілька варіантів авторства А. Гречила та І. Янушкевича фіксують лише композиційну схему історичного прототипу. Авторами запропонована заміна православного хреста на козацький хрест, замість корон – фронтальні зображення козацьких човнів. При такому вирішенні зберігається лише композиційна матриця історичного прототипу, а гербова легенда отримує зовсім інший напрямок, який за змістом та трактуванням немає нічого спільного з історичним прототипом. Роботу групи на цьому етапі можна узагальнити таким чином: є два варіанти, поєднані посиланням на історичний прототип, – один варіант передбачає пряме відтворення історичного герба, другий варіант фіксує лише формально-композиційну складову історичного прототипу і передбачає докорінну зміну геральдичного контенту. До наданого слід додати, що після обговорення варіантів герба від фахівців-геральдистів, діяльність робочої групи була призупинена з перспективою продовження після визволення лівобережної частини області. Рішення абсолютно виважене і надає час для певної рефлексії проміжних результатів роботи. Напевно, не варто було б очікувати більш значних результатів від робочої групи, зважаючи на обмежений термін та складність проблеми. Тим не менш, певна фіналізація цього початкового етапу, надана авторськими пропозиціями від фахівців-геральдистів, вже є значним доробком (Крижановський, 2024).

Цей доробок добре адаптується до узагальненої проектної процедури. Таке адаптування передбачає: 1) чітке визначення проблемної ситуації – необхідність радикального перетворення та оновлення офіційної символіки Херсонської області; 2) визначення предмету та об'єкту прикладного дослідження та проектування – і предмет, і об'єкт з різним рівнем масштабування та конкретизації вкладаються у поняття про геральдичну традицію, зберігаючи та акцентуючи первинну функцію територіальної геральдики як складо-

вої дипломатичного протоколу та міжнародних норм етики на відповідних рівнях комунікацій; 3) аналіз референсів в розумінні поглибленого вивчення колективного досвіду щодо вирішення аналогічної проблематики – переважна більшість оновлених гербів областей України зберігає пряму відповідність автентичній історичній спадщині; 4) аналіз щодо можливості використання історичної геральдики Херсонщини (герб Б. К. фон Кене) у якості проектного прототипу – а) історичний герб (враховуючи редакцію часів УНР та Директорії) не має будь-яких ознак, які не відповідають означеним вище ідеологічним та політичним засадам сьогодення, б) історичний герб повністю вкладається саме у європейську геральдичну традицію, в) виразна композиційна лаконічність та особливості формоутворення геральдичних фігур дозволяють гармонійно оптимізувати історичний прототип до статусу візуального стандарту.

Таким чином послідовна логічна структура та змісти проектної аналітики забезпечують спадкоємність офіційних символів регіону, актуалізують унікальність історії Херсонщини, дозволяють уникнути сумнівних форматів відкритих «народних конкурсів» та безвідповідального створення псевдогеральдичних «новоделов». Принципове рішення, яке узагальнює надану проектну аналітику, вже знаходить своєрідне підтвердження у сьогоденні Херсонщини. Є фактом офіційне використання трьох корон та хреста у якості головних елементів наукавного знаку (шеврону) 124-ї окремої «Херсонської» бригади ТрО Сухопутних військ України. Адаптована версія історичного герба використана у дизайні нагрудного знаку «Почесний громадянин Херсонської міської територіальної громади». Зображення з використанням геральдичних фігур історичної версії все частіше з'являються у середовищі активних громадських спільнот та волонтерів прифронтового міста. Наостанок слід додати, що у скороченому та адаптованому вигляді цей матеріал вже наданий до робочої групи з опрацювання питання щодо осучаснення символіки Херсонської області, і є виправдані сподівання, що у подальших обговореннях членами робочої групи та оприлюдненні цієї пропозиції на широкий загал, запропонована версія оновлення геральдики Херсонщини отримає відповідну позитивну реакцію та можливість реалізації.

Висновки. Геральдика як культурний феномен не є звичним предметом для широкого застосування ресурсів проектування. Але тенденція поширення геральдики у напрямках візуальної ідентифікації міст, населених пунктів, громад, адміністративно-територіальних одиниць, державних і

недержавних інституцій є стійкою і при відсутності офіційних геральдичних служб потребує пошуку альтернативних підходів щодо вирішення широкого кола проблемних ситуацій. На окремому прикладі застосування проектної практики надано підтвердження ефективності та універсальності проектного мислення, проектної логіки та аналітики на всіх ета-

пах поступового формування проектної пропозиції. В умовах, коли в суспільстві, що стрімко оновлюється та зберігається дефіцит проектної культури, будь-який позитивний досвід вирішення проблемних ситуацій з активним залученням ресурсів проектування має своє значення і є внеском у справі якісних змін у державі та суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гречило А. Б. Основні напрямки дальшого розвитку української міської геральдики (На базі досвіду роботи Українського Геральдичного Товариства). Українська геральдика: минуле сучасність, перспективи: тези наук. конф., 29-30 лист. 1991 р. Львів. *Клейноди. Записки Українського геральдичного товариства, т. 1*. Київ, Львів, 1991. С. 10-11.
2. Іщенко Я.О. Геральдика в Україні: історіографія проблеми (60-ті – 90-ті рр. XX ст.). *Український історичний журнал*. 2002. №3. С. 61-73. URL: <http://history.org.ua/JournALL/journal/2002/3/4.pdf>
3. Іщенко Ярослава. Становлення міської геральдики України та перспективи її розвитку: ретроспективний огляд та сучасні тенденції розвитку. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. зб. наук. пр. Київ. 2002. №9. С. 38-50. URL: http://history.org.ua/LiberUA/sid_2002_8_1/sid_2002_8_1.pdf
4. Іщенко Я.О. Сучасний стан муніципальної геральдики в Україні: перші здобутки та невирішені проблеми. *Український історичний журнал*. 2006. №3. С. 125-136. URL: <http://history.org.ua/JournALL/journal/2006/3/10.pdf>
5. Крижановський В. Геральдика Херсонщини: нова чи оновлена? Синергія науки і бізнесу у повоєнному відновленні регіонів України. т. 1: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. 24-26 квіт. 2024 р. Хмельницький. С. 238-242. URL: <http://surl.li/exhndq>
6. Однороженко О. Українська земельна геральдика XVI – XVIII ст. за сфрагістичними джерелами. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. зб. наук. пр. Київ. 2004. №11. С. 147-164. URL: <http://history.org.ua/JournALL/sid/11/1/8.pdf>

REFERENCES

1. Hrechylo A. B. (1991) Osnovni napriamky dalshoho rozvytku ukrainskoi miskoi heraldyky (Na bazi dosvidu roboty Ukrainiskoho Heraldychnoho Tovarystva). *Ukrainska heraldyka: mynule suchasnist, perspektyvy: tezy nauk. konf.*, 29-30 lyst. 1991 r. Lviv. [The main directions of further development of Ukrainian urban heraldry (based on the experience of the Ukrainian Heraldic Society). *Ukrainian heraldry: past, present, prospects: abstracts of the scientific conference*, 29-30 November. 1991 p. Lviv] *Kleinody. Zapysky Ukrainiskoho heraldychnoho tovarystva*, 1. 10-11. [in Ukrainian].
2. Ishchenko Ya.O. (2002) *Heraldyka v Ukraini: istoriografia problemy (60-ti – 90-ti rr. XX st.)*. [Heraldry in Ukraine: Historiography of the Problem (60-90s of the XX Century)] *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 3. 61-73. <http://history.org.ua/JournALL/journal/2002/3/4.pdf> [in Ukrainian].
3. Ishchenko Yaroslava. (2002) *Stanovlennia miskoi heraldyky Ukrainy ta perspektyvy yii rozvytku: retrospektyvnyi ohliad ta suchasni tendentsii rozvytku*. [The formation of Ukrainian urban heraldry and prospects for its development: a retrospective review and current trends] *Spetsialni istorychni dystsypliny: pytannia teorii ta metodyky*, 9. 38-50. http://history.org.ua/LiberUA/sid_2002_8_1/sid_2002_8_1.pdf [in Ukrainian].
4. Ishchenko Ya.O. (2006) *Suchasnyi stan munitsypalnoi heraldyky v Ukraini: pershi zdobutky ta nevyrisheni problemy*. [The current state of municipal heraldry in Ukraine: first achievements and unsolved problems] *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 3. 125-136. <http://history.org.ua/JournALL/journal/2006/3/10.pdf> [in Ukrainian].
5. Kryzhanovskiy V. (2024) *Heraldyka Khersonshchyny: nova chy onovlena?* [Heraldry of Kherson region: new or updated?] *Synerhiia nauky i biznesu u povoiennomu vidnovlenni rehioniv Ukrainy*, 1. 238-242. <http://surl.li/exhndq> [in Ukrainian].
6. Odnorozhenko O. (2004) *Ukrainska zemelna heraldyka XVI – XVIII st. za sfracistynymy dzherelamy*. [Ukrainian land heraldry of the 16th – 18th centuries based on sfragmentary sources] *Spetsialni istorychni dystsypliny: pytannia teorii ta metodyky*, 11. 147-164. <http://history.org.ua/JournALL/sid/11/1/8.pdf> [in Ukrainian].